

درآمدی بر
جامعه‌شناسی انقلاب

و

انقلاب‌های اجتماعی

تألیف:

محمد تقی سبزه‌ای

(عضو هیات علمی دانشگاه رازی)

دانشگاه رازی

۱۳۹۲

انتشارات دانشگاه رازی ۳۰۰

عنوان کتاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی انقلاب و انقلاب‌های اجتماعی

تألیف: دکتر محمدتقی سبزه‌ای

ویراستار ادبی: دکتر جلیل کریمی

ناشر: دانشگاه رازی

تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۲-اول

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۵۸-۶۹-۵

قطع: وزیری

مراکز پخش: تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۸۸۵۵۶۱۶۸ - کتابیران ۱۵ - ۶۶۵۶۶۵۱۰ - دانشیران ۶۶۴۱۶۱۷۶

Tehran: Ketabiran: 021 66566510-5 Daneshiran: 021 66416176

کرمانشاه: انتشارات دانشگاه رازی - تلفکس ۰۸۳۱ - ۴۲۸۰۸۰۲

Kermanshah: 0831- 4283982- 4280802

Email: publication@razi.ac.ir

مسئولیت درستی مطالب به عهده نویسنده می باشد.

(حق چاپ برای ناشر محفوظ است)

سرشناسه	: سبزه ای، محمدتقی
عنوان	: درآمدی بر جامعه‌شناسی انقلاب و انقلاب‌های اجتماعی/محمدتقی سبزه‌ای
مشخصات نشر	: کرمانشاه، دانشگاه رازی، ۱۳۹۱=۲۰۱۳م.
مشخصات ظاهری	: ح. ۲۶۳ص.
فروست	: دانشگاه رازی؛ ۲۰۰، جامعه‌شناسی؛ ۵
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۵۸-۶۹-۵
یادداشت	: عنوان به انگلیسی: Sociology of Revolution and Social Revolutions
یادداشت	: عنوان دیگر: جامعه‌شناسی انقلاب و انقلاب‌های اجتماعی
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: انقلاب - جنبه‌های جامعه‌شناختی
موضوع	: تحولات اجتماعی
شناسه افزوده	: دانشگاه رازی
شناسه افزوده	: عنوان
رده بندی دیویی	: ۳۰۳/۶۳
رده بندی کنگره	: HM ۸۷۶/۲۴ ۱۳۹۱

پیش‌گفتار

پس از سال‌ها تدریس درس جامعه‌شناسی انقلاب تهیه‌ی منبعی درسی که اکثر سرفصل‌های ستاد انقلاب فرهنگی در درس مزبور را در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد پوشش دهد و طرح مباحث و دیدگاه‌های جدیدتر در این حوزه انگیزه‌ای شد برای تدوین کتابی که پیش‌رو دارید.

این کتاب شامل پنج فصل است. فصل اول به مفهوم‌شناسی انقلاب، یا تعاریف کلاسیک و جدید از انقلاب از دیدگاه‌های مختلف می‌پردازد. در مباحث تکمیلی فرق انقلاب با سایر مفاهیم مشابه نظیر «کودتا»، «شورش»، «اصلاح»، «جنبش اجتماعی» و نیز رابطه‌ی هر یک از آن‌ها با انقلاب به صورت جداگانه مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. تعریف «ضد انقلاب» و نیز تعریف «انقلاب رنگی» و شناخت ویژگی‌های آن و نیز بررسی نکات اختلاف و اشتراک آن با «انقلاب کلاسیک» از دیگر مباحث این فصل را تشکیل می‌دهند.

در فصل دوم، نقش مهم‌ترین ابزارهای لازم در پیروزی انقلاب که مورد توافق اکثر صاحب نظران انقلاب‌های اجتماعی است؛ یعنی، «ایدئولوژی»، «رهبری»، «سازماندهی» و « بسیج مردمی» مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

فصل سوم اختصاص دارد به عوامل زمینه‌ساز یا ایجادکننده‌ی انقلاب که در اکثر انقلاب‌های اجتماعی کلاسیک قرن ۱۹ و ۲۰ مشترکند. به نظر صاحب نظران انقلاب‌های اجتماعی در کنار الزاماتی که برای انقلاب وجود دارند، عواملی نیز باید دست به دست هم بدهند تا شرایط بروز و توسعه‌ی انقلاب مهیا شود. این عوامل که عوامل نهایی یا آنی انقلاب نیز نامیده می‌شوند شامل مجموعه حوادث یا رویدادهای ناپیوسته‌ای هستند که در طی یک دوره‌ی زمانی شکل می‌گیرند یا به یک باره اتفاق می‌افتند و به تقویت توان انقلابی منجر می‌شوند. در این فصل شش عامل از این عوامل که در اکثر انقلاب‌های کلاسیک و معاصر بیش‌ترین نقش را بازی کرده‌اند بررسی می‌شود: شکست در جنگ، محرومیت نسبی، چندپارگی نخبگان، بی‌کفایتی دولت، وحدت همه‌ی طبقات اجتماعی علیه رژیم حاکم، کاهش کنترل رسمی دولت و شرایط مساعد جهانی.

موضوع فصل چهارم تاریخ طبیعی انقلاب‌ها یا شناخت مراحل است که اکثر انقلاب‌های اجتماعی از مرحله‌ی شکل‌گیری تا استقرار طی می‌کنند. این مراحل که مستند به بررسی وقایع و رویدادهای انقلاب‌های کبیر انگلیس (۱۶۴۰)، آمریکا (۱۷۷۶)، فرانسه (۱۷۸۹) و روسیه (۱۹۱۷) هستند، ابتدا از سوی برخی از تاریخ‌دانان و جامعه‌شناسانی نظیر ادواردز، پتی و برینتون معرفی شده‌اند و از آن‌جا که در اکثر موارد معتبر از کار درآمده‌اند به صورت قانون‌مندی‌های طبیعی انقلاب‌ها تلقی شده‌اند. اخیراً گروه دومی از صاحب‌نظران انقلاب‌های اجتماعی نظیر گلدستون (۱۳۸۵)، گرین (۱۳۸۷) و لئونارد (۱۳۸۵) در صدد کشف این قانون‌مندی‌ها در دیگر انقلاب‌های اجتماعی مانند انقلاب‌های کمونیستی و انقلاب‌های ضد دیکتاتوری برآمده‌اند که نتایج بررسی آن‌ها نظریات قبلی را در اکثر موارد تأیید می‌کنند.

در فصل پنجم دستاوردهای (مثبت و منفی) انقلاب‌های اجتماعی در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و بین‌المللی در درازمدت و کوتاه‌مدت بررسی شده‌اند. این دستاوردها مستند به آمارها، شواهد تجربی و وقایع و رویدادهایی در انقلاب‌های کلاسیک و معاصرند که به از سوی صاحب‌نظران کلاسیک (آرنت، توکویل، مارکس، لنین و مائو) و معاصر (هانتینگتون، گلدستون، سلدن، کاتز و ...) انقلاب‌های اجتماعی تحلیل شده‌اند.

فصل ششم یا فصل آخر به معرفی انواع انقلاب‌های اجتماعی به تفکیک ۵ گانه‌ی زیر می‌پردازد:

۱. انقلاب‌های کبیر جمهوری‌خواهانه، نظیر انقلاب‌های انگلیس، فرانسه، روسیه و آمریکا.
۲. انقلاب‌های کمونیستی: چین و کوبا.
۳. انقلاب‌های جهان‌سومی که خود به دو دسته تقسیم می‌شوند: انقلاب‌های ضد دیکتاتوری، نظیر انقلاب‌های مکزیک، فیلیپین، نیکاراگوئه و ایران و انقلاب‌های ضد استعماری الجزایر، ویتنام، زیمبابوه، آنگولا، گینه‌ی بیسائو و موزامبیک.
۴. انقلاب‌های ضد کمونیستی که در اواخر قرن بیستم نظام‌های سیاسی کشورهای مجارستان، لهستان و آلمان شرقی و چکسلواکی را تغییر دادند.

۵. انقلاب‌های مخملی یا رنگی که آخرین نوع انقلاب‌ها تا حال حاضرند. این انقلاب‌ها در اوایل قرن بیست و یکم ابتدا در سال ۲۰۰۰ در صربستان و سپس به ترتیب در گرجستان، اوکراین و قرقیزستان روی دادند و منجر به تغییر سیاسی در این کشورها شدند.

از نظر مؤلف این کتاب نسبت به سایر منابع فارسی دارای این مزیت است که مباحث جدیدی در جامعه‌شناسی انقلاب را مطرح کرده است؛ نظیر «نتایج انقلاب‌های اجتماعی»، بررسی موردی «انواع انقلاب‌های اجتماعی»، و به ویژه «انقلاب‌های رنگی و مخملی» بر اساس جدیدترین تحلیل‌های مطرح در بین علمای علوم اجتماعی و سیاسی انقلاب. البته، بی‌شک بر این کار انتقاداتی نیز وارد است که امیدوارم همکاران، اساتید، دانشجویان و دانش‌پژوهان محترمی که آن را مطالعه می‌کنند به اینجانب منعکس کنند. امید است مطالعه‌ی این کتاب برای دانشجویان علوم اجتماعی و سیاسی در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد مفید واقع شود.

در خاتمه، از دوست و همکار گرامی دکتر جلیل کریمی که زحمت ویراستاری کتاب را تقبل فرمودند و نکات ارزنده‌ای در بهبود کتاب یادآوری کردند و نیز دانشجویان سرکو رحیمی، امید منصوری و محمد رسول محمدی که کار غلط‌گیری کتاب را انجام دادند صمیمانه تشکر می‌کنم. هم‌چنین بر خود لازم می‌دانم از مسئولان انتشارات دانشگاه رازی، به ویژه دکتر هومن سالاری، رئیس انتشارات دانشگاه و سرکار خانم رنجبر و سرکار خانم بهرامی، کارشناسان محترم انتشارات، به خاطر انجام کارهای اداری و بیگیری‌هایی که منجر به چاپ این کتاب شد قدردانی کنم.

محمد تقی سبزه‌ای

بهار ۱۳۹۲

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

	پیش گفتار
۱.....	فصل اول: مفهوم‌شناسی انقلاب.....
۱.....	گفتار اول: گفتمان‌های انقلاب.....
۱.....	الف) گفتمان کلاسیک.....
۵.....	ب) گفتمان معاصر.....
۱۹.....	گفتار دوم: انقلاب‌های کلاسیک و ابعاد تحولات آن.....
۱۹.....	تغییر ارزشی.....
۲۳.....	تغییر ساختاری.....
۲۶.....	تغییر نهادی.....
۲۷.....	تغییر نخبگان.....
۲۸.....	تغییر مشروعیت (قانونیت).....
۲۸.....	گفتار سوم: انقلاب‌های مخملی و نکات اشتراک و اختلاف آن با انقلاب‌های کلاسیک.....
۲۹.....	الف) نکات اختلاف.....
۳۲.....	ب) نکات اشتراک.....
۳۴.....	گفتار چهارم: ضد انقلاب.....
۳۵.....	(۱) دخالت مستقیم.....
۳۹.....	(۲) دخالت غیر مستقیم.....
۴۲.....	گفتار پنجم: کودتا.....
۵۰.....	گفتار ششم: شورش.....
۵۶.....	گفتار هفتم: اصلاح.....
۶۱.....	گفتار هشتم: جنبش اجتماعی.....
۶۹.....	فصل دوم: ابزارهای لازم انقلاب.....

۶۹	گفتار اول: ایدئولوژی (انقلابی).....
۷۰	الف) ویژگی‌های ایدئولوژی.....
۷۰	جهان‌شمول بودن.....
۷۱	غیر تجربی بودن.....
۷۱	غیر واقعی بودن.....
۷۱	مطلق بودن.....
۷۳	اسطوره‌ای بودن.....
۷۴	آرمانی بودن.....
۷۵	خوش‌بین بودن.....
۷۵	همگانی بودن.....
۷۶	ب) کارکردهای ایدئولوژی.....
۷۸	گفتار سوم: بسیج مردمی.....
۸۰	گفتار چهارم: رهبری.....
۸۴	گفتار پنجم: سازماندهی.....
۸۹	فصل سوم: علل ایجادکننده‌ی انقلاب.....
۹۱	گفتار اول: شکست نظامی.....
۹۲	گفتار دوم: محرومیت نسبی.....
۹۷	گفتار سوم: چندپارگی نخبگان.....
۱۰۱	گفتار چهارم: ائتلاف طبقات اجتماعی علیه رژیم حاکم.....
۱۰۳	گفتار پنجم: ماهیت و کارآمدی دولت.....
۱۰۷	گفتار ششم: کاهش کنترل رسمی دولت.....
۱۱۳	گفتار هفتم: شرایط مساعد جهانی.....
۱۱۵	فصل چهارم: مراحل طبیعی انقلاب‌ها.....
۱۱۶	مرحله‌ی اول: جدایی روشنفکران از حکومت.....
۱۱۷	مرحله‌ی دوم: انجام اصلاحات از سوی دولت.....
۱۱۸	مرحله‌ی سوم: سرنگونی رژیم حاکم.....

۱۱۸	مرحله‌ی چهارم: اختلاف بین انقلابیون
۱۲۰	مرحله‌ی پنجم: روی کار آمدن میانه‌روها
۱۲۲	مرحله‌ی ششم: پیروزی تندروها
۱۲۳	مرحله‌ی هفتم: عصر ترور
۱۲۶	مرحله‌ی هشتم: ترمیدور
۱۲۹	فصل پنجم: نتایج انقلاب‌ها
۱۳۳	گفتار اول: نتایج مثبت
۱۳۳	تغییر بنیادی ساختارهای جامعه
۱۳۴	توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی
۱۴۱	ایجاد موج‌های انقلابی
۱۴۳	(ب) نتایج منفی
۱۴۴	خشونت
۱۴۶	قانون‌شکنی
۱۴۷	همگن‌سازی جامعه
۱۵۰	محدود شدن آزادی‌های اجتماعی
۱۵۲	بازسازی دیکتاتوری
۱۵۴	احتمال وقوع جنگ
۱۵۹	تجدید نابرابری‌های اجتماعی
۱۶۳	فصل ششم: انواع انقلاب‌ها
۱۶۴	گفتار اول: انقلاب‌های کبیر جمهوری خواهانه
۱۶۴	انقلاب انگلیس (۱۶۴۰)
۱۶۶	انقلاب آمریکا (۱۷۷۵-۱۷۸۳)
۱۶۸	انقلاب فرانسه (۱۷۸۹)
۱۷۱	انقلاب روسیه (اکتبر ۱۹۱۷)
۱۷۵	گفتار دوم: انقلاب‌های کمونیستی

۱۷۵	انقلاب چین (۱۹۴۹)
۱۸۰	انقلاب کوبا (۱۹۵۹-۶۱)
۱۸۳	گفتار سوم: انقلاب‌های جهان سوم
۱۸۳	الف) انقلاب‌های ضد دیکتاتوری
۱۸۵	انقلاب مکزیک (۱۹۱۰)
۱۹۲	انقلاب فیلیپین (۱۹۸۶)
۱۹۵	انقلاب نیکاراگوئه (۱۹۷۹)
۱۹۶	انقلاب اسلامی ایران (۱۹۷۹)
۲۰۴	ب) انقلاب‌های ضد استعماری
۲۰۵	انقلاب الجزایر (۱۹۵۴-۶۲)
۲۰۶	انقلاب ویتنام (۱۹۴۵-۷۵)
۲۱۲	انقلاب زیمبابوه (۱۹۷۹-۸۰)
۲۱۰	انقلاب‌های آنگولا (۱۹۶۱)، گینه‌ی بیسائو (۱۹۶۳) و مورامبیک (۱۹۶۴)
۲۱۵	گفتار چهارم: انقلاب‌های ضد کمونیستی (۱۹۸۹-۱۹۹۱)
۲۱۶	انقلاب لهستان (۱۹۸۹)
۲۱۹	انقلاب مجارستان (۱۹۸۹)
۲۲۰	انقلاب چکسلواکی (۱۹۸۹)
۲۲۲	انقلاب آلمان شرقی (۱۹۹۱)
۲۲۲	گفتار پنجم: انقلاب‌های رنگی یا مخملی (۲۰۰۰-۵)
۲۲۵	الف) بررسی رخدادهای منجر به انقلاب‌های رنگی
۲۲۵	انقلاب صربستان (۲۰۰۰)
۲۲۴	انقلاب گرجستان (۲۰۰۳)
۲۲۷	الف) شرایط گرجستان در رژیم پیشین
۲۲۹	ب) وقوع انقلاب
۲۳۱	انقلاب اوکراین (۲۰۰۴)
۲۳۱	الف) شرایط اوکراین در رژیم پیشین

۲۳۰	 (ب) وقوع انقلاب
۲۳۵	 انقلاب لاله ای قرقیزستان (۲۰۰۵)
۲۳۲	 (الف) شرایط قرقیزستان در رژیم پیشین
۲۳۷	 (ب) وقوع انقلاب
۲۳۹	 (ب) بررسی نظریه‌های مربوط به علل وقوع انقلاب‌های مخملی
۲۳۹	 نظریه‌ی اول: تأکید بر عوامل داخلی
۲۵۲	 نظریه‌ی دوم: تأکید بر عوامل خارجی
۲۵۳	 نظریه‌ی سوم: تعامل عوامل داخلی و خارجی
۲۵۶	 منابع